

DÜNYALI BİR ÜNİVERSİTENİN İMKÂN LARI

Besim F. DELLALOĞLU¹

*E*pey bir zaman Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine çalıştım. Onun biyografisini incelerken ilginç bulduğum bir nokta dikkatimi çekmişti. Tanpınar 1920'lerin başında İstanbul Edebiyat Fakültesi'ni bitirir. Türkçe-Edebiyat öğretmeni olarak Anadolu'ya öğretmenlik yapmaya gider. İstanbul'a dönüp, Akademi'de ve İstanbul Üniversitesi'nde hoca olmadan önce, bir süre Anadolu'nun değişik liselerinde öğretmenlik yapar. İlginç olan, çalıştığı liseler bulunduğu kentin adıyla anılıyordu. Erzurum Lisesi, Konya Lisesi ya da en fazla Atatürk Lisesi, Cumhuriyet Lisesi vb. O yıllarda galiba her ilde bir lise vardı. Hatta her şehirde bile yoktu belki. Türkiye'nin iki cumhurbaşkanı çıkarmış tek lisesi Afyon Lisesi'dir. Ahmet Necdet Sezer ve Süleyman Demirel Afyon Lisesi mezunudur. Ama Süleyman Demirel'in Ispartalı olduğunu biliyoruz. Ben niye O'nun Afyon Lisesi mezunu olduğunu bilmiyorum ama bu bana "acaba neden?" sorusunu sorduruyor. Acaba o dönemde Isparta'da lise mi yok? Ya da yatılı bölümü olan lise mi yok? Parasız yatılı bölümü olan lise mi yok?

¹ Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.

Bugün Türkiye’de 170 kadar üniversite var. Bunun elliye yakını vakıf üniversitesi, geri kalanı ise devlet üniversitesi. Yani aşağı yukarı her ilde bir üniversite var artık. 1920’lerde her ilde bir lise bile yokken bugün her ilde bir üniversite var. Sadece İstanbul’da elliye yakın üniversite var.

Hatta bir başka hikâye daha anlatayım. Rahmetli dayım bana yıllar önce anlatmıştı. Kendisi 1936 doğumludur. Aksaraylıdır. Sanırım 1950’lerin sonunda Ankara Hukuk’ta ikinci sınıfı okurken, artık lise mezunları yedek subay olamayacak diye bir kanun söylentisi çıkıyor. Bunu duyar duymaz dayım hemen üniversiteyi bırakıyor ve askere gidiyor. Yedek subay olarak askerliği yapıyor. Askerliği yaptıktan sonra tekrar üniversiteye dönüyor, ama bitiremiyor. Her neyse. Yani anlatmak istediğim 50’lerin sonu, belki 60’lara kadar, Türkiye’de lise mezunları yedek subay olarak askerlik yapıyor. Bugün ise Türkiye’nin üniversitelerinde kayıtlı yaklaşık dört milyon öğrenci var.

Bütün bunları niye anlatıyorum çünkü meseleye artık biraz daha farklı bakmak gerektiğini düşünüyorum. Niceliksel bir bakıştan, niteliksel bir bakışa yönelmenin daha sağlıklı olduğunu sanıyorum. Bugün ihtiyacımız olan çok daha ayrıntılı bir şekilde, bu sistemin içinin nasıl dolması gerektiğine yönelik bir düşünme, akıl yürütmedir. Bu nedenle, buna doğru yöneleceğim.

“Bilgelğe dayalı bilimin yavaş bir gelişim göstererek birkaç bin yılda geldiği tıkanma noktasına, bilgiye dayalı bilimin büyük bir imelenmeyle çok daha kısa bir zaman dilimi içerisinde gelmiş olması belki ilginçtir ama, bilim insanının önüne aşılması çok ciddi çabalar gerektiren yepyeni bir sorunsal çıkarmıştır. Bu noktada bilimin önünde, yeniden bilgelğe dönmeden, ama bilgelik çağının nitel öğelerinden yararlanarak, bilgiyi ve veriyi zenginleştirerek aşmak zorunda olduğu bir eşik bulunmaktadır.”²

Türkiye’nin yüksek öğretim siyaseti bence niceliksel sınırlarına ulaşmaya başlamıştır. “Her şehirde en az bir üniversite” hedefi aslında bunun ifadesidir. Ama artık esas olan niteliksel bir dönüşümün de buna paralel olarak devreye girmesidir. Niteliksel dönüşüm niceliksel gelişmeden daha zahmetli ve uzun vadelidir. Niceliksel gelişme altyapının genişlemesidir. Niceliksel dönüşüm ise bir üstyapı hareketidir.

Örneğin, atıf endeksli yayınların çoğalması hedefi de tek başına ele alındığında niceliksel bir hedeftir. Türkiye bu endekslerde sürekli yük-

² Ali Menteş, *Yeniversite*, İstanbul: Metis, 2000, s. 18.

selmesine rağmen, dünyaya orta kalibrede bile sosyal bilimciler sunmamaktadır. Yayınların çoğalmasında onların “anlamli” (significant) olmasını garanti etmez. Türkiye’nin akademisi bir Zizek üretememiştir. Bunun sorgulanması elzemdir. 170’ı aşan üniversitede görevli yüz bini aşan akademisyen içinden küçücük Slovenya’nın çıkarabildiği bir Zizek çıkaramamış olması Türkiye’nin üniversitesinin esas sorununun nicelik değil, nitelik olduğunu göstermektedir.

*“Biz akademidekiler bundan elli yıl öncesine göre çok daha iyi şeyler yapıyor-
muşuz gibi görülebilir. Oysa sadece görünürde, yayın sayılarındaki artışta ortaya
çıkan bir “ilerleme” bu.”³*

Türkiye’de Akademi’nin asıl sorunu üretim azlığı değildir. Nitelikli ve anlamli üretimin yetersizliğidir. Nicelik üzerinden teşvik edilen bir üretkenlik talebi, pek çok anlamsız yayının üretilmesine sebep olmakta, hatta ülkenin kaynakları israf edilmektedir. Hiç kimsenin okumadığı, dünyanın ya da memleketin herhangi bir derdine derman olmayan yayınlar gerçekten akademik hayata katkı sağlıyor olabilir mi?

“Eğer hiç kimse okumuyorsa, yayınlar akademik hayata katkı sayılabilir mi?”⁴

Türkiye’nin üniversitelerinin fakülte ve enstitüleri yüzlerce akademik dergi yayımlıyorlar. Peki, hiç düşünülüyor mü acaba bu dergileri kimler okuyor? Tuhaf belki ama yayınları niceliksel olarak arttırmaya odaklanmış bir akademik siyaset aslında niteliksel sınırlılığın bizatihi sebebidir. İşin aslı yayın yapmak değildir. Hayatın, dünyanın, ülkenin sorunları, geleceği hakkında anlamli cümleler kurmaktır. Yayın olsa olsa bunun aracı olabilir. Ancak yayını amaç edinmiş bir akademik zihniyet aslında asıl amaçtan sapmaktadır.

“Üretkenlik talebi, pek çok anlamsız yayının üretilmesine sebep oluyor.”⁵

İlk olarak dikkat edilmesi gereken eksenin, meslek eğitimiyle akademik öğretim arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması gereği olduğunu düşünüyorum. Çünkü bizde akademik öğretim giderek meslek eğitimiyle sınırlı bir vizyona sıkışıyor. Bunun temel nedeninin aşırı üniversite okuma talebi olduğunu düşünüyorum. Her yıl yaklaşık 1.5-2 milyon öğrenci üniversite sınavına giriyor. Bunun ne kadarının karşılandığını aş-

³ Lindsay Waters; *Akademik Düşmanları*, çev: Müge Özbek, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009, s. 47.

⁴ A.g.e., s. 23.

⁵ A.g.e., s. 23.

ğı yukarı biliyoruz. Üniversitelerin sayısının 170'a kadar yükselmesi bile bu iki milyona yakın talebi gidermekte zorlanıyor. Ama bunun aslında yüksek öğretim siyasetiyle ilgili bir sorundan da kaynaklandığını düşünüyorum. Uzatmayayım lafı, bizde üniversite kavramı, diploma üzerinden meslek eğitimi ve daha garantili bir işi ima ediyor. Bunun ne kadar böyle olduğu da ayrı bir tartışma konusu elbette ama taleplerin önünün kesilememesi bundan kaynaklanıyor. Dolayısıyla siyasi karar mercileri de bu talebi gidermek için bu meseleye ciddi bir zihni ve ekonomik yatırım yapıyorlar. Biraz fazla idealist veya hatta biraz elitist bulabilirsiniz ama üniversitenin öncelikle bir meslek eğitimi kurumu olmadığını düşünüyorum. Yani Türkiye'deki aşırı talep akademik sistemin bütününe bir meslek eğitimine indiriyor. Aslında siyasetin de bu konuda aldığı kararları çok fazla eleştirilebilir bulmuyorum. Yani sonuçta siyaset halka karşı yapılan bir şey. Halk bunu talep edince siz de bunu vermek, daha çok vermek istiyorsunuz. Bunda çok tartışılacak bir şey yok. Ama bu kavramın içinin biraz daha açılması lazım. Yani üniversite ne demek?

*"Mesleki eğitim bilimsel araştırmadan ayrılmalıdır, ne hocaların ne öğrencilerin kafasında ikisi birbirine karıştırılmamalıdır, yoksa, şimdi olduğu gibi, birbirlerine zarar verirler."*⁶

Bugün örneğin ABD'nin birçok önemli üniversite kampüsünün içinde, kapısında "Law School" diye bir tabela olan binalar görürsünüz. Yani Hukuk Okulu. Ya da "Medical School", yani "Tıbbiye". Bunlar birer fakülte değildir. Birer okuldur. Elbette bugün Türkiye'de de, dünyada da, hukuk ve tıp en çok para getiren meslek dalları. Dolayısıyla puanları en yüksek, en nitelikli öğrencilerin talep ettiği eğitim dalları tıp ve hukuk. Ama bunlar özellikle Anglosakson geleneğinde akademik öğretim kapsamında ele alınmazlar. Çünkü bunlar birer meslek okuludur. Yani tıp ve hukuk birer akademik disiplin değildir. Bunlar elbette fizik okumaktan, sosyoloji okumaktan çok daha yüksek gelir ve statü getiren dallardır ama işin aslına bakarsanız akademik disiplin değildirler. Hukuk bir meslektir. Hekimlik bir meslektir. Zaten hukuk ve tıp mezununun mezuniyet sonrası ne iş yapacağı konusunda genellikle bir tereddüde sahip olmaması zaten bunların birer meslek eğitimi olduğunu gösterir. Yirmi yılı aşkın bir zamandır sosyoloji hocası olan ben hala taksi şoförlerine sosyologun ne iş yaptığını ikna edici bir şekilde anlatabilmiş oldu-

⁶ Jose Ortega Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, çev: Neyyire Gül Işık, İstanbul: YKY, 1998, s. 55.

ğumu pek düşünmüyorum. Oysa hiç kimse tıp mezunu birine ne iş yaptığını sormaz genellikle. Hatta sosyoloji mezunu her işi yapar bir anlamda çünkü sosyoloji eğitimi doğrudan bir mesleğe yönlendirmez insanı. Bu felsefe için de geçerlidir, tarih için de geçerlidir. Çünkü bunlar birer meslek değil, öncelikle akademik disiplindir. Dolayısıyla asıl akademik disiplinler belki biraz da küçük görülen, Fen ve Edebiyat Fakültelerinde örgütlenmiş olan disiplinlerdir. Fiziktir, kimyadır, biyolojidir, felsefedir, sosyolojidir, psikolojidir, tarihtir. Tıbbın içinde elbette fiziğin, biyolojinin yeri önemlidir. Hukukun içinde tarihin, felsefenin, sosyolojinin yeri vardır. Ama günde 150 hastaya reçete yazdığınızda ya da 15 kişiyi ameliyat ettiğinizde siz artık doktorsunuzdur. Akademisyen, araştırmacı ya da bilim insanı değilsinizdir. Türkiye'deki eğitim sisteminin en birinci sorunu, tekrar altını çizeyim, bu ikisinin birbirine karışmasıdır. Çok ütopyik bir önerme olabilir ama ben bunun dürüst bir şekilde adının konup, meslek eğitimi ile akademik öğretimin mümkün olduğu kadar birbirlerinden ayrılması gerektiğini düşünüyorum. Akademik disiplinlerin örgütlü olduğu yapılara fakülte demeye devam etmekte hiçbir sakınca yok. Diğerlerine ise rahatlıkla okul diyebilmeliyiz.

*"Tıp bilim değildir. Meslek dediğimiz şeydir, yani uygulamalı bir etkinlik."*⁷

İkinci önemli nokta bence üniversitelerde önlisans, lisans ve lisansüstü eğitimin birbirlerinden görece olarak ayrılması gereğidir. Bugün bir akademisyenin en önemli sorunlarından biri karşısındaki öğrencinin kalitesidir. Orta öğrenimin tamamen "başarı" odaklı bir yarışa dönüşmesi maalesef verilen eğitimin içeriksizleşmesine neden olmaktadır. Bu açığın kapatılması amacıyla bazı üniversiteler "hazırlık sınıfları" düşünmek zorunda kalmaktadır. Bence memleketin insan kalitesinin arttırılmasına amacıyla lise sonrası tüm adaylar öncelikle önlisans eğitimine yönlendirilmelidir. Önlisans Anglosaksonların "liberal education" dedikleri ve bir tür genel kültür öğretimi olarak değerlendirilebilecek bir fikre bağlı olarak yapılandırılabilir. Bu eğitim 2-3 yıl olmalıdır. Bu aşamada akademik disiplinler değil, akademik disiplin grupları öne çıkmalıdır. Tıpkı liselerdeki felsefe-sosyoloji-psikoloji grubu gibi! Örneğin pozitif bilimler, sosyal bilimler, beşeri bilimler, kültür-sanat vb. Önlisans diplomasından sonra öğrenciler okullara (meslek eğitimi) ya da fakültelere yönlendirilmelidir. Örneğin beşeri bilimler ya da sosyal bilimler ön-lisans diploma-

⁷ A.g.e., s. 57.

sıyla öğrenci dilerse sosyoloji, tarih, felsefe okumak için fakültelere, dilerse avukat, bürokrat olmak için meslek okullarına gidebilmelidir. Bazı okul örnekleri şöyle sayılabilir: Tıbbiye, Mülkiye, Hukuk Okulu, Mühendis Okulu, İş-Ticaret Okulu vb. Bazı fakülte örnekleri de şöyle sayılabilir: Pozitif Bilimler Fakültesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Kültür Bilimleri Fakültesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi vb.

“Bana kalsa üniversitenin de tüm yükseköğretimin de çekirdeği olarak bir kültür “Fakültesi” kurardım.”⁸

Aynı ayırımın lisans ve lisansüstü eğitim arasında da geçerli olması gerektiğini düşünüyorum. En azından bundan sonra kurulacak kurumların bu perspektifle inşa edilmelerinin daha doğru olacağını düşünüyorum. Enstitüler, yani lisansüstü öğretim için yapılanmanın merkezi olan akademik kurumlar YÖK yasasıyla gündeme gelmişlerdir. Ve bunlar da genellikle “Fen Bilimleri Enstitüleri” ve “Sosyal Bilimler Enstitüleri” şeklinde yapılmışlardır. Bu enstitüler kapsamında yüksek lisans ve doktora programları açılır. Yüksek lisans ve doktora öğrencileri yasal olarak enstitülerin öğrencileridir. Ama aslında bu kurumlar sadece idari personeli olan ama akademik personeli olmayan, yani akademik olarak içi boş kurumlardır. Çünkü enstitüler fakültelerin öğretim elemanlarını ve hatta sınıflarını kullanırlar. Yanılmıyorsam bir zamanlar İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne kayıtlı on üç bin öğrenci olduğunu duymuştum. Sosyal Bilimler Enstitüsü kapsamında sayılan disiplinlerin sayısının ne olabileceğini hayal bile edemiyorum. Böylesi hantal ve tanımsız yapılarla nitelikli bir lisansüstü öğretim yapmanın günümüzde pek imkânı yoktur. Ortalama akademisyen için lisans programları asıldır ve lisansüstü programlar ikincildir. Lisansüstü sorumluluklar için Türkiye üniversitelerinde nitelikli bir ücretlendirme yapılmamaktadır. Mevcut yapı bunu getirmektedir. Hâlbuki yüksek lisans, doktora demek akademinin geleceği demektir. Oysa mevcut sistemde en az önemli görünen alan burasıdır. Bu da açıkçası akademinin kendini nitelikli bir biçimde yeniden üretmesini engellemektedir. Enstitülerin kendi akademik personelinin, programları bazında, kendi içinde istihdam etmesinin bile, tek başına, Türkiye’de yüksek lisans ve doktora tez kalitesini birkaç kat artıracığına eminim. Şöyle örneklemek isterim: özellikle doktora tez izleme jürilerinin mevsimi yarıyıl sonlarıdır. Yani Aralık-Ocak ve Haziran. Bu dönem-

⁸ A.g.e., s. 62.

ler aynı zamanda akademisyenin sürekli sınav yaptığı ve kâğıt okumak zorunda olduğu dönemlerdir. Bu nedenle akademisyen tez izleme jürilerine yeterince ciddi bir mesai ve zihinsel enerji ayırmamaktadır. Dolayısıyla bu da doğal olarak yapılan işin niteliğini düşür. Tez dönemine ayrılan emeğin kalitesinin düşmesi otomatik olarak genç akademisyen adayının da kalitesini düşürmektedir. Bu da zincirleme olarak akademinin geleceğinin kalitesini düşürmektedir. Hocaların kalitesinin düşmesi, öğrencinin kalitesinin düşmesi demektir. Öğrencinin kalitesinin düşmesi ise toplumun kalitesinin düşmesidir.

Bu nedenlerle enstitülerin bağımsız akademik kadrolara sahip olmalarının bile meselenin önemli bir bölümünü halledebileceğine inanıyorum. Hatta bu enstitülerin giderek içinde buldukları üniversitelerden bağımsız ya da en azından görece özerk yapılar haline getirilmesinin doğru olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda en azında ülkenin büyük şehirlerinde belli alanlarda uzmanlaşmış sadece yüksek lisans doktora eğitimi veren birkaç enstitünün kurulması çok anlamlı olacaktır. Benim kişisel bilgim dâhilinde örneğin Fransa ve Almanya’da bu tür kurumların çok yaygın olduğunu söyleyebilirim. Bu kurumlar üniversitelere akademisyen yetiştirmelidir. Yani lisans eğitimi yapan kurumların hocalarını yetiştirmelidir. Bu tür prestij kurumlarına, bu tür üstyapı kurumlarına Türkiye’nin ihtiyacı vardır.

Bir de bu meseleyi altyapı-üstyapı ilişkisi açısından ele almakta fayda olabilir. Her ile bir üniversite altyapısının genişlemesidir. Yani ülkenin eğitim-öğretim altyapısının, insana yapılan yatırımın altyapısının güçlendirilmesidir. Ama bu söylediğim enstitüler, yani yüksek lisans, doktora öğretime yoğunlaşan ama aynı zamanda araştırma ve yayın ağırlıklı kurumlar birer üstyapı kurumudur. Akademisyenin haftada en fazla iki derse gireceği ve böylece tez öğrencilerine, araştırmaya, yayına daha fazla vakit ayırabileceği kurumlar olmalıdır bunlar. Futbol analojisiyle anlatayım isterseniz. Bir zamanlar Türkiye’de bir “memlekette tesis yok” edebiyatı vardı. Milli takım gider İngiltere’den sekiz gol yer, altı gol yer gelirdi. Bunun nedeni olarak da tesislerin, yeşil sahaların yetersizliği gösterilirdi. Daha sonralı bu altyapı meselesi kısmen de olsa halledildi. Bunun sonuçlara birtakım olumlu etkileri de olmadı değil ama kalıcı ve tutarlı bir çizgi de yakalanamadı. Çünkü altyapı mutlaka gerekli ama asla yeterli olmayan bir boyuttur. Altyapı olmadan olmaz ama sadece altyapıyla da olmaz. Eğer yetmiş milyon içinden, 25-30 tane kaliteli futbolcu bulunabilirse, bunlar ciddi bir biçimde eğitilip, yetiştirilirse,

oradan dünya çapında bir takım çıkartılabilir. Dolayısıyla altyapı ile üst-yapıyı arasındaki ilişkiyi çok daha geniş bir açıdan ele almak elzemdir.

Dolayısıyla bu söylediğim enstitüler, yani bağımsız lisansüstü enstitüleri bir ülkenin eğitim siyasetinin üstyapı kurumları olarak düşünülmemelidir. Başta verdiğim örnekte olduğu gibi eskiden her ilde ancak bir lisenin olduğu çağda, lise diploması ile yedek subaylık yapılırken, bugün her ilde bir üniversitenin olduğu çağda belki de yakında lisans diplomasıyla yedek subaylık yapmak mümkün olamayacak. Bu açıdan bakıldığında “2023’de 500 üniversite” belki de gerekli ama asla yeterli bir hedef değildir.

Üçüncü meselemiz tek tip üniversite anlayışıdır. Hep söyledim, 170 tane üniversitemiz var ve bu üniversitelerin neredeyse tamamında bütün ilgili fakültelerin, enstitülerinin adı aynı, iç yapılanması aynı. Fen-Edebiyat Fakültesi, İdari Bilimler Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi vb. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü vb. Oysa dünyaya baktığımızda büyük bir çeşitlilikle karşılaşırız. Her üniversitenin, hatta her fakültenin ya da enstitünün kendine özgü bir karakteri, kimliği olabilir. Bir odaklanma noktası, bir uzmanlaşma alanı olabilir. Üstelik bu tercihler kimi zaman akademik-bilimsel, kimi zaman ise tarihsel-yerel olabilir. Yani bir Trakya üniversitesiyle bir Karadeniz üniversitesi, bir Akdeniz üniversitesi tamamen aynı olmak zorunda mıdır? Türkiye’nin yeni bir İstanbul Üniversitesi’ne, yeni bir Marmara Üniversitesi’ne ihtiyacı yok bence. Toplam nüfusu yüz binleri aşmış kurumlarla verimli bir bilimsel-akademik yapılanmanın pek mümkün olmadığını düşünüyorum. Böylesi kurumlarda ciddi bir değişimin olabileceğini de pek ihtimal vermiyorum. Bu meselenin kişileri aşan bir yönü var. Yani yöneticilerin hepsinin çok iyi niyetli olduğunu varsaysak bile kolay değil o hantallığı aşmak. Bu açıdan, bundan sonra kurulacak üniversitelerin daha küçük, ama daha hedef odaklı olmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Biri Sosyal Bilim Üniversitesi olur. Diğeri Sanat ve Tasarım Üniversitesi olur. Öteki Kültürel Çalışmalar Üniversitesi olur.

Başka bir konu, Fen-Edebiyat Fakülteleri meselesi! Fen-Edebiyat fakülteleri bilindiği gibi 1980’den sonra yoğunluk kazandı. Geleneği olan üniversitelerde Fen-Edebiyat Fakültesi olmadı hiç. Örneğin İstanbul Üniversitesi’nde zaten Fen ve Edebiyat fakülteleri ayrı ayrı mevcuttu. Ankara’da Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi başlı başına özgün bir yapıydı. YÖK bu kurumlara pek dokunmadı ama daha sonra gelişen üniversitelerde hep Fen-Edebiyat yapılanması tercih edildi. Halen mevcut olan

mevzuata göre bir üniversitenin kurulabilmesi için en az dört fakülte ve bu dört fakültenin birinin Fen-Edebiyat olması zorunludur. Yıllardır hep bir Fen-Edebiyat Fakültesi'nin Sosyoloji Bölümü'nde görev yapmış bir akademisyen olarak zaman zaman öğrencilerime sormuşumdur: Sosyoloji fen midir yoksa edebiyat mıdır? Gerçekten de Türkiye'nin akademik zihniyetinin bu soruya vereceği cevap nedir acaba?

Zaten bu zorunluluk yüzünden her üniversitede bir Fen-Edebiyat Fakültesi vardır. Yoksa aşırı bir talep olduğundan değil. Örneğin yeni YÖK yasasıyla birlikte bu zorunluluk kalkarsa, özellikle vakıf üniversitelerindeki Fen-Edebiyat fakültelerinin çoğunun kapanması ihtimal dâhilindedir. Çünkü bunlar bu üniversiteler için gelir getiren alanlar değildir. Türkiye'de gerçekten kaç aile çocuğunun onca para ödeyerek fizik, kimya, sosyoloji, felsefe okumasını talep eder?

Türkiye'nin mevcut üniversite yapısı içinde sosyal bilimlerin ciddi bir gelişme göstermesi çok zordur. Çünkü eğer bir üniversite içinde bir tıp fakültesi ya da bir hukuk fakültesi barındırıyorsa, hatta daha kötüsü ikisi birden varsa, hatta ve hatta bir üniversitede iki tane tıp fakültesi varsa sosyal bilim alanlarının ikincilleşmesi kaçınılmazdır. İstanbul Üniversitesi'nde hekim olmayan biri en son ne zaman rektör olmuştur? Çapa Tıp Fakültesi Türkiye'nin birçok üniversitesinden büyüktür. Ben bir dönem Galatasaray Üniversitesi'nde çalıştım. O zamanlar Galatasaray Üniversitesi'nde her bölüme 28 öğrenci alınır. Sosyoloji Bölümü'ne de 28 öğrenci, Hukuk Fakültesi'ne de 28 öğrenci. Ama Hukuk Fakültesi'nin rektörlük seçimlerinden 45 oyu varken, Sosyoloji bölümünün 6 oyu vardı. Bu konuda daha fazla bir şey söylemeye gerek var mı?

Başlangıçta, tarih, sosyoloji, fizik, biyoloji gibi alanları akademik disiplinler; hukuk, tıp gibi alanları ise öncelikle meslek olarak tanımlamıştım. Genellikle Türkiye'nin üniversitelerine aslında meslek okulu olması gereken disiplinler hâkimdir. Türkiye'deki üniversitelerin üniversite olabilmelerinin önündeki en önemli engel belki de budur. Yani asıl temel akademik disiplinler bu sistem içinde üvey evlat muamelesi görmektedir. Bir sosyal bilimci için en kötü şeylerden bir tanesi bu tip bir üniversite içinde çalışmaktır. Ve aslında Türkiye'nin üniversitelerinin çoğunluğu böyledir. Dolayısıyla eğer biz gerçekten Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişmesini istiyorsak spesifik kurumlar üretmeliyiz. Sosyal Bilim üniversiteleri kurmalıyız. Ve bunların yöneticileri de o alandan gelmiş insanlar olmalı. Dolayısıyla orada üretilen diplomanın da, öğrencinin de kalitesi çok daha yüksek olacaktır.

Bir başka konu da mevcut yapı içinde esnekliklerin, kendine özgü-
lüklerin pek teşvik edilmemesine paralel olarak disiplinlerarası, hatta di-
siplinlerarası alanların fazla gelişim imkânı bulamaması. Özellikle bu
açıdan Türkiye üniversiteleri belki de dünyanın en tutucu üniversiteleri-
dir hatta. Bu kavramları “interdisciplinary” ve “transdisciplinary” kav-
ramlarının karşılığı olarak kullanıyorum. Dünyadaki bu konudaki eği-
limlere baktığımızda bu tür alanların, klasik alanlara nazaran çok ciddi
bir gelişme ivmesine sahip oldukları açıktır.

*“1500’lerde disiplinler yoktu. 1800’lerde ise tam olarak var sayılmazdı. Bunlar
daha çok on dokuzuncu yüzyılda yaratılmışlardır. Ayrıca 2100’lerde de, en azından
bizim bildiğimiz biçimiyle, var olmaya devam edip edemeyeceklerini bugünden bi-
lemeyiz.”⁹*

Örneğin sosyal psikoloji disiplinlerarası bir başlıktır. Sosyoloji ile psi-
kolojinin çakışma alanıdır hatta. Ama Kültürel Çalışmalar, Kadın Çalış-
maları, Ortadoğu Çalışmaları gibi alanlar disiplinler aşırı alanlardır. Hat-
ta giderek bunlar dünyada birer bağımsız alan haline gelmeye baş-
lamıştır. Ama mevcut üniversite yapıları içinde bu tür eğilimlerin karşı-
lık bulması hiç de kolay değildir. Mevcut sistemin hantallığı ve katılığı
bunu engellemektedir. Bu ise Türkiye’de üniversitenin ufkunun daral-
masına, üniversitenin geniş anlamda dünyasallaşamamasına neden ol-
maktadır. Oysa bugün dünyadaki akademik dergilerin çok büyük bir bö-
lümü “area studies”, yani alan çalışmaları ağırlıklıdır. Ama bizim aka-
demik yapımızın bunları görececek pencereleri maalesef çok dardır. Aslın-
da bu yeni eğilimlerin en kolay gelişebileceği kurumlar daha önce sözü-
nü ettiğim enstitüler olabilir. Araştırma ve bilim adamı üretme enstitüsü!
Lisansta belki klasik alanların daha önde olması anlaşılabilir. Ama li-
sansüstü alanların çok daha fazla çeşitlilik içermesi gerekmektedir.

Dünya giderek küçülüyor. Artık herkes dünyalı bir aktör haline ge-
lemeye başlıyor. Türkiye’nin artık çok geniş bir dünyayla ilişkisi var.
Türkiye global aktör olmalı, olacak diyoruz. Peki Türkiye’de kaç tane
Rusça, Çince eğitimi veren akademik birim var? Ortadoğu’da daha aktif
dış politikadan söz ediyoruz. Türkiye’de kaç tane Ortadoğu Çalışmaları
birimi söz konusu? Bu noktada bir belirleme yapmak isterim. Benim sö-
zünü etmeye çalıştığım kurumlar daha çok Kıta Avrupası deneyimi yan-
sıtan kurumlardır. Yoksa ben Think-Tank’lerden sözlemiyorum. Bunlar

⁹ Richard Lee & Immanuel Wallerstein; “Giriş: İki Kültür”, *İki Kültürü Aşmak*, çev: Aysun Babacan, İstanbul: Metis, 2007, s. 12.

Anglosakson geleneğinin kurumlardır. Onlar da olabilir, olmalıdır ben doğrudan akademik-bilimsel kurumlardan söz ediyorum.

“O üç yüce şey, bilim, sanat, ahlak öyle iddia edildiği gibi mekanik olarak öğretilen şeyler değildir.”¹⁰

Nitelikli akademik üretim ancak nitelikli bir akademik ortamda mümkün olabilir. Akademik yaşam öncelikle bir kendini adamadır. Akademi geniş anlamda bir meslek değildir. Dolayısıyla piyasa koşullarını merkeze alan bir bakış tarzının akademik hayat için de doğru bir seçim olacağı düşüncesi doğru değildir.

“Akademik yaşam kendini adamadır, bir meslek değildir. Dolayısıyla akademik ihtiyaçların içinde tanımlanacağı dünyanın mesai saatleriyle yönetilen bir dünyadan farklı olması gerekir.”¹¹

Bundan sonra yapılması gereken aynı tip üniversiteleri tekrar tekrar açmak olmamalıdır. Daha küçük boyutlu ama belli bir alanda belli bir “kavram” inşa edebilecek kurumlar düşünülmelidir. Türkiye’nin artık yüksek öğretimde niteliksel bir sıçramaya öncülük edecek, prestij üretecek üstyapı kurumlarına ihtiyacı vardır. Bu kurumların hedefi örneğin sadece yayınları niceliksel olarak arttırmak değil, niteliksel derinleşmeyi sağlayacak kadroların yetiştirilmesi olmalıdır. Sadece yazan ve öğreten değil ama aynı zamanda düşünen, içselleştiren, sorunsallaştıran ve fikir, kavram üreten, entelektüel olabilen akademisyenler gereklidir bu ülkeye.

“Cübbe giymeye hak kazanmış üç meslek grubu vardır. Bunlar, hâkimler, din adamları ve öğretim üyeleridir. Bu giysi, giyen kişinin olgun bir düşünce yapısına sahip, kararlarında bağımsız ve kendi vicdanına ve tanrısına karşı sorunlu olduğunu gösterir... Cübbe, birbiriyle yakından ilgili bu üç mesleğin iç bağımsızlığını simgeler: Bunların, baskı altında çalışmaya zorlanabilecek ve dışarıdan gelebilecek baskıya boyun eğecek en son meslekler olması gerekir.”¹²

Elbette sorunlarımız sadece yapılanmayla ilgili değildir. Sorunlarımızın temeli belki de öncelikle sahip olduğumuz zihniyetten kaynaklanıyor da olabilir. Aslolan insanlara hükmetmek değildir. İnsanları mümkün olduğunca oldukları gibi kabul edip, onlardan en üst düzeyde verimli olabilecekleri ilişkiselliği inşa etmektir. Farklılıkları bütünü kazancı haline getirebilmektir önemli olan. Türkiye’nin akademisi, hala ve hep, bu-

¹⁰ Gasset; age, s. 93

¹¹ Lindsay Waters; age, s. 16

¹² Grover Sale Jr.’dan aktaran Henry Rosovsky; *Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor*, çev: Süreyya Ersoy, Ankara:Tübitak, 1998, s. 169.

nu başaramamıştır. Türkiye üniversitesinin sorunu fazla iktidardır. Bizim üniversitemiz hiçbir zaman farklılığı, derinliği, yaratıcılığı, duruşu olmayı yeterince teşvik etmemiştir. Hatta bunlardan zaman zaman sistematik olarak rahatsız olmuştur. Bu ülke en değerli evlatlarını üniversitesinde barındıramamıştır. Düşünmenin teşvik edilmediği bir yer üniversite olamaz. Zaten akademik öğretimin meslek eğitiminden özerkleşmesini önermemin en önemli nedeni entelektüel üretim ve yaratıcılığın üniversite içinde yaşayabilmesinin koşullarının geliştirilebilmesidir.

Türkiye'nin en nitelikleri beyinlerinin önemli bir bölümünün akademide olmamaları sadece maaşların yetersizliğiyle açıklanamaz. ABD'nin en önemli üniversitelerindeki akademisyen maaşları da, o nitelikteki insanların alabilecekleri en iyi maaşlar değildir genellikle. Asıl mesele özgürlük, bağımsızlık eksikliğidir. Türkiye'nin üniversiteleri nitelikli insanları, sadece düşük maaşlar nedeniyle değil, öncelikle yaratamadıkları nitelikli, özgürlükçü, entelektüel ortam nedeniyle içlerinde tutamamaktadırlar. Üniversitelerin görevi başbakanların istediği niteliklere uygun nesiller yetiştirmek değildir. Üniversitelerin sorumluluğu örneğin başbakanların karşısında ezilip, büzülmeden soru sorabilecek gazeteciler yetiştirmektir.

Bu çerçevede bazı "teknik" sayılabilecek önerilerimi de sunmak isterim. Öncelikle Doçentlik sınavlarında sözlü sınav modeli terk edilmelidir. Ortalama 35 yaşındaki akademisyenlerin, ortalama 50 yaşındaki akademisyenler tarafından sorguya çekilmesinin, akademik, entelektüel açıdan hiçbir anlamı yoktur. Dosya üzerinden rapor yazmak yeterli olmalıdır. İki aşamalı bir jüri sistemi geliştirilmelidir. İlk aşamada alan komisyonu şeklinde nitelendirilebilecek bir jüri daha önceden sadece nicelik elemesi yapmalıdır. Bu eleme önceden belirlenmiş nesnel kriterler üzerinden yapılmalıdır. Bu komisyon aynı zamanda her dosya için en uygun olacak nitelik eleme jürisini belirlemelidir. Bu jüri adayın ilgi alanlarına en yakın hocalar arasından seçilmelidir. Jüri üyelerine adayın, kendisini en fazla temsil ettiğini düşündüğü üç eserini göndermesi yeterli olmalıdır. Doçent adayları jüri üyelerinin isimlerini bu süreç içinde hiç bilmemelidir. Profesörlük atamaları için de benzer bir sürecin işletilmesi düşünülmelidir. Üniversite, araştırma görevlisi olarak girenin profesör olarak emekli olduğu otomatik bir sistem olmamalıdır.

Akademik yaşamın başlangıcında, araştırma görevlisi, öğretim görevlisi alımlarında ALES sınavının rolü giderek belirleyici olmaktadır. Bu sınavlarının mantığı anlaşılabilir ama uygulama biçiminde ciddi so-

runlar vardır. Bu sınavlara gerek duyulmasının nedeni her türlü ayrımcılığın, kayırmacılığın önüne geçilmek istenmesiydi herhalde. Elbette böylesi bir endişe doğru bir endişedir. Ancak uygulama olarak ALES'in bu kadar ağırlıklı olması akademik birimlerin kendi ihtiyaçlarına göre gelişebilmelerini ve bir anlamda gelenek oluşturabilme imkânlarını daraltmaktadır. Bence ALES sınavı korunmalı ama ağırlığı biraz da olsa düşürülmeli ve mümkün olduğu kadar her akademik disiplini görecektir, kapsayacak bir şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.

Bütün yüksek lisans, doktora tez savunma ve doktora tez izleme vb. jürilerde mutlaka raporlama ve nitelikli ücretlendirme yapılmalıdır. Akademisyenin aslında en önemli işinin bu alanlardaki emeği olduğunun altı çizilmelidir. Zaten lisansüstü eğitimin özikleşmesi ve giderek bağımsızlaşması önerimin arkasında da bu gerçek yatmaktadır.

Türkiye'nin eğitim siyaseti aslında stratejik olarak yanlıştır. Çünkü sürekli olarak ilk ve orta öğretimde sistematik değişiklikler yapmaya odaklıdır. Oysa eğitim bir üstyapı olayıdır. Bu nedenle kapsamlı eğitim reformları, sanılanın aksine, yukarıdan aşağıya doğru yapılmalıdır. Tıpkı Barcelona futbol takımının yaptığı gibi! Önce A takımının oyun felsefesi belirlenir ve daha sonra bütün altyapı takımları bu felsefeye göre yetiştirilir. Ülkemizin en geniş anlamıyla bir eğitim-öğretim reformuna ihtiyacı olduğu açıktır. Ancak bu reform sanılanın aksine aşağıdan yukarı değil yukarıdan aşağı yapılmalıdır. Öncelikle bağımsız enstitüler büyük şehirlerde hayata geçirilmeli ve bunların nitelikli akademisyen yetiştirmesi sağlanmalıdır. Ardından lisans ve ön-lisans eğitiminin giderek birbirlerinde ayrılmalı ve okullar ile fakültelerin kimliklerine kavuşması sağlanmalıdır. Önlisans sonrası okullar ve fakülteler birbirlerinin alternatifi olmalıdır. Bunun ardından orta öğretimden yüksek öğretime geçişi mümkün kılan sınav sistemi yeniden yapılandırılmalıdır. En son olarak ise çok geniş kapsamlı bir orta eğitim reformu gerçekleştirilmelidir. ▽

KAYNAKLAR

- AYNİ, Mehmet Ali, *Dariülfünun Tarihi*, İstanbul: Kitabevi, 2007.
- CHARLE, C. & VERGER J., *Üniversitelerin Tarihi*, çev: İsmail Yerguz, Ankara:Dost, 2005.
- GASSET, Jose Ortega Y., *Üniversitenin Misyonu*, çev: Neyyire Gül Işık, İstanbul: YKY, 1998.
- Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açm*, çev: Şirin Tekeli, İstanbul: Metis, 1996.
- LEE, Richard & WALLERSTEIN, Immanuel (der), *İki Kültürü Aşmak*, çev: Aysun Babacan, İstanbul: Metis, 2007.
- MENTEŞ, Ali, *Yeni Üniversite*, İstanbul: Metis, 2000.
- ROSOVSKY, Henry, *Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor*, çev: Süreyya Ersoy, Ankara: Tübitak, 1998.
- WATERS, Lindsay; *Akademinin Düşmanları*, çev: Müge Özbek, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2009.

